

УДК 332.1:37.014.54

Особливості розвитку регіональних ринків освітніх послуг в Україні

Павліха Н.В.

доктор економічних наук, професор,
завідувач кафедри міжнародних економічних відносин
та управління проектами

Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки

Цимбалюк І.О.

кандидат економічних наук,
доцент кафедри фінансів, банківської справи та страхування
Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки

Долиняк Ю.О.

аспірант кафедри міжнародних економічних відносин
та управління проектами
Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки

Пріоритетним напрямом регіональної політики, що сприяє підвищенню соціально-економічного рівня розвитку регіонів та економічному зростанню в Україні, є розвиток регіональних ринків освітніх послуг. Стаття присвячена вивченню особливостей розвитку регіональних ринків освітніх послуг в Україні, що є надзвичайно актуальним в умовах поглиблення процесів європейської інтеграції.

Ключові слова: освітня послуга, регіональний ринок освітніх послуг, європейська інтеграція, фінансування освіти, державна та регіональна політика.

Павліха Н.В., Цимбалюк І.О., Долиняк Ю.О. ОСОБЕННОСТИ РАЗВИТИЯ РЕГИОНАЛЬНЫХ РЫНКОВ ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫХ УСЛУГ В УКРАИНЕ

Приоритетным направлением региональной политики, способствующей повышению социально-экономического уровня развития регионов и экономическому росту в Украине, является развитие региональных рынков образовательных услуг. Статья посвящена изучению особенностей развития региональных рынков образовательных услуг в Украине, что является чрезвычайно актуальным в условиях углубления процессов европейской интеграции.

Ключевые слова: образовательная услуга, региональный рынок образовательных услуг, европейская интеграция, финансирование образования, государственная и региональная политика.

Pavliukha N.V., Tsimbalyuk I.O., Dolyniak Y.O. FEATURES OF THE DEVELOPMENT OF REGIONAL EDUCATIONAL MARKETS IN UKRAINE

The priority direction of the regional policy contributing the increasing of the socio-economic development of the regions and economic growth in Ukraine, is the development of regional markets of educational services. In the article the peculiarities of the development of regional markets of educational services in Ukraine have been studied. It is extremely relevant in conditions of deepening of European integration processes in Ukraine.

Keywords: educational service, regional market of educational services, European integration, financing of education, state and regional policy.

Постановка проблеми в загальному вигляді. Актуальним є вивчення особливостей розвитку регіональних ринків освітніх послуг у контексті реалізації Угоди про Асоціацію між Україною та ЄС, розроблення та запровадження стратегічних напрямів розвитку ринку освітніх послуг в Україні та реформування освітньої сфери. Розвиток регіональних ринків освітніх послуг є пріоритетним напрямом державної та регіональної політики у сфері освіти в Україні. У сучасних умовах

в Україні національні та регіональні стратегії розвитку регіональних ринків освітніх послуг є недостатньо дієвими, що підтверджується відносно низьким обсягом їх експорту, труднощами у здійсненні інтеграції української освіти в європейський освітній простір, повільними темпами розвитку міжнародних освітніх програм. Освітня сфера як важливий елемент соціальної сфери є чинником піднесення рівня якості життя людей, що є важливим для країн із соціально орієнтованою економікою.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретико-методичні засади розвитку освітянської діяльності та функціонування ринку освітніх послуг глибоко розкриті у працях таких вітчизняних та зарубіжних учених, як Н. Авшенюк, Т. Боголіб, Ю. Гава, Б. Данилишин, М. Долішній, О. Карпюк, О. Кратт, Н. Павліха, А. Панкрухін, С. Подзігун, Л. Семів, Г. Товканець, Т. Оболонська, В. Огаренко, А. Шевчук, А. Шендер, Л. Юрчук та ін.

Водночас, незважаючи на значний обсяг дослідницьких публікацій за цією тематикою, залишаються відкритими для дослідження питання особливостей розвитку регіональних ринків освітніх послуг в Україні. Наведені положення зумовили актуальність дослідження.

Метою статті є вивчення особливостей розвитку регіональних ринків освітніх послуг в Україні. Для досягнення мети поставлені такі завдання: здійснити категоріальну ідентифікацію поняття регіонального ринку освітніх послуг; охарактеризувати особливості розвитку регіональних ринків освітніх послуг в Україні; визначити проблеми розвитку регіональних ринків освітніх послуг.

Виклад основного матеріалу дослідження. Сучасний регіональний ринок освітніх послуг – це складна соціально-економічна система, що функціонує в межах тенденцій регіоналізації та європейської інтеграції.

Регіональний ринок освітніх послуг – це система економічних відносин із приводу попиту та пропозиції освітніх послуг, яка має власну організаційну структуру, виконує специфічні функції, орієнтується на характерні інституційні норми і розвивається в певних геопросторових межах [1]. Споживачі освітніх послуг та навчальні заклади, які їх надають, органи державної влади у сфері освіти, що діють у певному регіоні, формують регіональний ринок освітніх послуг.

І. Тимечко зазначає, що виділення ринкових відносин та ринкового середовища на рівні регіону має важливе соціально-економічне значення, просвічує взаємодію суб'єктів регіонального ринку, орієнтовану на задоволення потреб членів територіальних громад та підвищення рівня їхнього життя [2, с. 126].

Зауважимо, що регіональні ринки освітніх послуг в Україні розвиваються в межах загальних закономірностей ринкової економіки та європейської інтеграції.

Розвиток регіональних ринків освітніх послуг відбувається під впливом зовнішніх та внутрішніх факторів. Зовнішні – це фактори

зовнішнього середовища, які характеризують сукупність умов, до яких адаптуються регіони; внутрішні означають внутрішній потенціал, що визначає можливості та ефективність процесу адаптації регіонів до зовнішніх та внутрішніх впливів. Серед зовнішніх факторів виділяють економічні, соціально-демографічні, політичні, науково-технічні та природо-географічні фактори тощо. До внутрішніх факторів відносять кон'юнктуру та інфраструктуру ринку, рівень цін на освітні послуги та продукти інтелектуальної праці та ін.

У сучасному світі освіта і знання визначаються інтернаціональним явищем. Формується єдиний європейський освітній простір, що відбувається за допомогою заходів, спрямованих на інтеграцію та зближення в питаннях організації освіти та формування спільного ринку освітніх послуг. Це відбувається шляхом відповідного інституційного забезпечення та здійснюється на всіх рівнях освітнього простору – від локального (рівня навчального закладу) до міжнародного (рівня міжнародних організацій).

Україна володіє потужним освітнім потенціалом та можливістю виходу вітчизняної освіти на світові ринки освітніх послуг. В умовах радикальних соціально-економічних перетворень відбулися зміни, які зумовили становлення та розвиток ринку освітніх послуг в країні. Внаслідок процесів глобалізації, європейської інтеграції та інформаційної революції відбуваються трансформаційні зрушення в національній системі освіти, наближення до принципів Болонського процесу. У контексті розвитку освітніх послуг в Україні інтеграційні фактори характеризують тенденцію, завдяки якій національні провайдери освіти на ринку освітніх послуг, що були обмежені у наданні своїх послуг державними кордонами, отримали можливість експортувати освітні послуги в країни Європейського Союзу, і навпаки. Євроінтеграційні процеси, будучи суттєвим викликом для вітчизняної системи освіти, одночасно дають значні можливості для розвитку ринків освітніх послуг в регіонах України.

Стан та тенденції розвитку регіональних ринків освітніх послуг є віддзеркаленням розвитку ринку освітніх послуг на національному рівні, що розкривається на основі аналізу кількісних та якісних показників.

Показники фінансування освіти в Україні як системи відносин із формування, розподілу та використання фінансових ресурсів, що забезпечує нормальне функціонування освіт-

ньої сфери, характеризують розвиток ринку освітніх послуг як на національному, так і регіональному рівнях.

Основним джерелом видатків на освіту визначені державні і місцеві бюджети. Внаслідок соціально-економічної кризи в Україні скоротилися обсяги державного фінансування освіти в структурі зведеного бюджету.

Збільшення витрат на освіту з державних джерел в абсолютних значеннях переважно пов'язане зі зростанням витрат на оплату праці та збільшенням вартості комунальних послуг і не пов'язане зі зростанням фінансування наукових досліджень та впровадженням інновацій у сфері освіти.

Аналіз видатків на освіту в Україні за 2005–2017 роки показав тенденції зростання обсягів місцевих видатків. Враховуючи високий темп інфляції в Україні, позитивний ефект від зростання фінансування освіти практично звидиться нанівець [4].

Аналіз обсягів залучення інвестицій в освіту в Україні показав їх малу частку у структурі інвестицій в основний капітал сфери послуг,

а також зменшення їх обсягів, що спричинено ризиками, загрозами, валютно-фінансовою нестабільністю, нестійким характером власності, корупцією, бюрократією, усіма чинниками, які гальмують процеси інвестування в розвиток соціальної сфери загалом. Інвестиції в освіту, в тому числі за рахунок коштів державного бюджету, коштів місцевих бюджетів, власних коштів підприємств та організацій, коштів іноземних інвесторів, інших джерел фінансування, показані в таблиці 3.

Аналіз динаміки випуску товарів і послуг у ринкових цінах в Україні, у тому числі в освіті, проведений за період 2010–2016 рр., показує позитивну динаміку. Відповідно зростають обсяги валового внутрішнього продукту, у тому числі в освіті, в абсолютних показниках. Хоча частка освіти у валовому внутрішньому продукті загалом знижується, що показано в таблиці 4.

Про розвиток регіональних ринків освітніх послуг свідчать обсяги експорту та імпорту цих послуг. Глобалізація в освітянській сфері проявляється показником «включеності» кра-

Таблиця 1

Величина видатків зведеного бюджету на функціонування галузі вищої освіти в Україні, 2000–2016 роки, млн. грн.

Роки	2000	2005	2010	2014	2015*	2016* (станом на 01.11.2016)
Всього видатків на вищу освіту	2285,5	7934,1	24998,4	28340,5	30981,8	30595,9
% від видатків Зведеного бюджету	4,7%	5,7%	6,6%	5,4%	4,6%	4,4%
% ВВП	1,3%	1,8%	2,3%	1,8%	1,6%	1,9%

* Без урахування видатків бюджетів АР Крим, м. Севастополь та зони АТО [3]

Таблиця 2

Показники виконання Зведеного бюджету України. Видатки на освіту, 2005–2017 роки, млн. грн.

Джерела фінансування, роки	2005	2010	2012	2014	2015*	2016*	2017*
Зведений бюджет	26745	79789	101561	100110	114193	129437	177755
Державний бюджет	9882	28806	30243	28678	30185	34826	41140
Місцеві бюджети	16863	50982	71318	71432	84008	94611	136615

* Без урахування видатків бюджетів АР Крим, м. Севастополь, та зони АТО [3]

Таблиця 3

Капітальні інвестиції в Україні в основний капітал сфери послуг за видами економічної діяльності за 2010–2016 роки, млн. грн (% у загальній структурі)

Роки	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Всього	180575,5	241286,0	273256,0	249873,4	219419,9	273116,4	359216,1
Освіта	1818,4 (1,00%)	2090,7 (0,87%)	1463,5 (0,54%)	1030,5 (0,41%)	820,9 (0,37%)	1540,1 (0,56%)	2257,3 (0,63%)

* Без урахування видатків бюджетів АР Крим, м. Севастополь та зони АТО [3]

Таблиця 4

**Динаміка валового внутрішнього продукту в Україні,
у тому числі освіти, 2010–2016 роки**

	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
	у фактичних цінах; млн. грн.						
Випуск товарів і послуг у ринкових цінах	2507439	3045241	3234174	3260553	3558223	4488398	5420433
У т. ч. освіта	80349	87242	101823	107528	106305	119928	132745
Валовий внутрішній продукт	1079346	1299991	1404669	1465198	1586915	1988544	2385367
У т. ч. освіта	53462	59377	71771	77986	76068	82778	88996
% освіти від ВВП	5%	4,6%	5,4%	5,3%	4,8%	4,2%	3,7%

* Без урахування видатків бюджетів АР Крим, м. Севастополь та зони АТО [3]

їни в глобальній освітній простір, її визнання конкурентоспроможною на ринку надання освітніх послуг. За характеристиками грошових потоків від експорту та імпорту освітніх послуг в Україні можна відзначити недостатній рівень конкурентоспроможності України на світовому ринку освітніх послуг. Це стосується передусім вищої освіти.

Про стан та характеристики освітніх послуг в країні свідчать глобальні рейтинги. Аналіз рейтингових позицій України за складниками Глобального індексу конкурентоспроможності за період 2010–2015 років показує негативні тенденції. Зокрема, зменшуються такі показники, як якість системи освіти загалом, стан вищої і професійної освіти загалом, якість освіти з менеджменту бізнесу.

З огляду на те, що важливий сектор серед показників, що характеризують ринок освітніх послуг, займають показники розвитку вищої освіти в Україні, що забезпечено відповідною статистичною інформацією, у дослідженні було проаналізовано розвиток регіональних ринків освітніх послуг із погляду розвитку вищої освіти в Україні. Зокрема, застосовано статистичні бюлетені «Основні показники діяльності вищих навчальних закладів України на початок навчального року», «Наукова та інноваційна діяльність в Україні».

На основі методики розрахунку інтегрального індексу, що являє собою систему часткових показників, зроблено оцінку рівня розвитку регіональних ринків освітніх послуг. До часткових показників, що являють собою складники інтегрального індексу розвитку регіонального ринку освітніх послуг, відно-

симо показники рівня розвитку освіти (кількість вищих навчальних закладів, кількість студентів, обсяг реалізованих освітніх послуг у регіоні); показники рівня розвитку науки (кількість викладачів у регіоні, в тому числі тих, що мають науковий ступінь); показники інвестиційного забезпечення освіти (капітальні інвестиції в освіту, видатки місцевих бюджетів в освіту). Порівняння значень часткових інтегральних показників рівня розвитку ринку освітніх послуг у регіонах дало змогу виявити асиметричність їх рівнів. Зокрема, високим рівнем розвитку ринку освітніх послуг характеризується місто Київ; достатнім рівнем відзначаються Харківська, Дніпропетровська, Львівська, Одеська області; середнім – Запорізька, Вінницька, Полтавська, Тернопільська, Донецька, Івано-Франківська, Київська, Черкаська області, низьким – Житомирська, Рівненська, Волинська, Хмельницька, Сумська, Чернівецька, Миколаївська, Херсонська, Закарпатська, Кіровоградська, Чернігівська, Луганська області.

Висновки з цього дослідження. Розвиток регіональних ринків освітніх послуг відіграє важливу роль у формуванні ефективного кадрового, наукового та інноваційного потенціалу як регіонів, так і України загалом, забезпечує підтримку національних інтересів України в умовах поглиблення процесів європейської інтеграції. Перспективою подальших досліджень є формування державної та регіональної стратегії розвитку освіти та визначення практичних рекомендацій щодо підвищення ефективності функціонування регіональних освітніх ринків.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Шендер А.Р. Оцінювання регіональних ринків освітніх послуг у сфері вищої освіти в умовах активного впливу зовнішнього середовища / А.Р. Шендер // Регіональна економіка. 2013. № 3.
2. Тимечко І.Р. Концептуальні підходи дослідження поведінки суб'єктів транскордонної взаємодії / І.Р. Тимечко // Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України. 2014. Вип. 2. С. 125–132.
3. Основні показники діяльності вищих навчальних закладів України на початок 2016/17 навчального року: [стат. бюл.] / Державна служба статистики України. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/publosvita_u.htm
4. Карпюк О.А. Фактори формування та розвитку ринку освітніх послуг / О.А. Карпюк // Економіка. Управління. Інновації. Електронне наукове фахове видання Житомирського державного університету ім. І. Франка. URL: http://www.nbu.gov.ua/e-journals/eui/2009_1/09koarop.pdf
5. Павліха Н.В. Роль науки і освіти в забезпеченні сталого розвитку держави та її регіонів / Н.В. Павліха // Регіональна економіка. 2017. № 2(84). С. 171–172.

REFERENCES:

1. Shender A. R. (2013) Otsiniuvannia rehionalnykh rynkiv osvithnykh posluh u sferi vyshchoi osvity v umovakh aktyvnoho vplyvu zovnishnoho seredovysysha [Assessment of the regional markets of educational services in the field of higher education in conditions of active influence of the external environment]. Regional economy, vol. 3, pp. 199–210.
2. Tymechko I.R. (2014) Kontseptualni pidkhody doslidzhennia povedinky subiektiv transkordonnoi vzaiemodii [Conceptual approaches to studying the behavior of subjects of cross-border interaction]. Social and economic problems of the modern period of Ukraine. vol. 2, no 106, pp. 125–132.
3. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy (2017) Osnovni pokaznyky diialnosti vyshchych navchalnykh zakladiv Ukrainy na pochatok 2016/17 navchalnoho roku [Main indicators of activity of higher educational institutions of Ukraine, 2016/17]. Available at: http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/publosvita_u.htm
4. Karpiuk O.A. Faktory formuvannia ta rozvytku rynku osvitnykh posluh / O.A. Karpiuk [Factors for the formation and development of the market of educational services]. Economy. Management. Innovations. Available at: http://www.nbu.gov.ua/e-journals/eui/2009_1/09koarop.pdf
5. Pavlikha N.V. Rol nauky i osvity v zabezpechenni staloho rozvytku derzhavy ta yii rehioniv Rehionalna ekonomika [The role of science and education in ensuring sustainable development of the state and its regions]. Regional economy, vol.2, no 84, pp. 171–172.